

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Dopady programu New Deal na Spojené
státy americké
Martin Havránek**

Plzeň 2016

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

**Dopady programu New Deal na Spojené
státy americké
Martin Havránek**

Vedoucí práce:

PhDr. Roman Kodet, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2016

.....

Poděkování

Touto cestou bych chtěl poděkovat vedoucímu vlastní práce PhDr. Romanu Kodetovi, Ph.D., za udílené rady a výpomoc během zpracování bakalářské práce.

Obsah

Úvod.....	7
1. Cesta ke krizi ve dvacátých letech	10
1.1 Ekonomický boom	10
1.2 Období prosperity za prezidenta Coolidge	11
1.3 Důvody krize	12
1.4 Krach na burze	14
2. Průběh velké hospodářské krize	15
2.1. Krach na Wall Street.....	15
2.2 Narůstající krize.....	16
2.3 Přijetí celního sazebníku	18
2.4 Odstoupení republikánů	20
3. Franklin Delano Roosevelt	21
3.1 V pozici newyorského guvernéra	21
3.2 Rooseveltův předvolební program	22
3.3 Cesta na prezidentský úřad	24
4. První New Deal.....	26
4.1 Prvních sto dnů	26
4.2 Obnova průmyslu	28
4.3 Ozdravení zemědělství.....	29
4.4 Programy veřejných prací	31
4.5 Hospodářská situace ve třicátých letech.....	33

5. Druhý New Deal	34
5.1 Odvrácení se doleva	34
5.2 Střet s Nejvyšším soudem.....	35
5.3 Roosevelt podruhé prezidentem	36
5.4 Příznaky další krize	38
5.5 Konec druhého New Dealu	39
6. Hodnocení programu New Deal.....	41
6.1 Konec a výsledky New Dealu	41
6.2 Historický odkaz krize	42
6.3 Dědictví Nového údělu.....	43
Závěr.....	45
Seznam literatury	48
Resumé	50

Úvod

Stručná slovníková hesla termín New Deal (Nový úděl) nejčastěji definují jako soubor hospodářských a hospodářsko-politických opatření prezidenta Franklina Delano Roosevelta ve třicátých letech dvacátého století, kterými se pokoušel odstranit následky Velké hospodářské krize. Za tímto vymezením se však skrývá složitě strukturovaný a pouze velmi obtížně definovaný program, který v průběhu času doznal mnohdy i velmi výrazných změn. Hlavní charakteristikou New Dealu byl jeho důraz na změnu, kterou nabízel americké společnosti vyčerpané po hluboké hospodářské krize jenž probíhala v letech 1929 až 1933.

Když Demokrat Franklin Roosevelt vyzval v roce 1932 na souboj o prezidentské křeslo stávající hlavu státu Herberta Hoovera, nacházela se americká společnost ve stavu pochyb o účelnosti další existence systému vycházející z tržně-ekonomických vztahů. Hospodářská krize táhnoucí se od roku 1929 připravila o většinu majetku desítky milionů Američanů a více jak čtvrtina populace nebyla schopná dlouhodobě nalézt práci.

Období ozdravných a reformních hospodářských opatření lze vnitřně strukturovat podle různých měřítek. Nejobecnějším dělením je hledisko časové. Prvním mezníkem, je zhruba polovina června 1933, kdy končí prvních sto dní vlády prezidenta Roosevelta. Mezi nástupem Roosevelta do funkce a tímto datem bylo přijato absolutně největší množství zákonů, jaké kdy americký Kongres v tak krátké době odsouhlasil, včetně všech pilířů prvního New Dealu.

Dalším zlomovým momentem je květen 1935, kdy místo prodloužení platnosti Zákona o obnově průmyslu (NIRA) Nejvyšší soud vyhlásil některé paragrafy týkající se Národní správy pro obnovu (NRA) za protiústavní. Protože v tomto období byly podobnými opatřeními ochromeny i stěžejní součásti Rooseveltova programu a příští rok byl opět volební, avizoval prezident v červnu 1935 sérii dalších reformních zákonů, nazývaných jako druhý New Deal. Šlo jednoznačně o kroky vedené snahou o znovuzvolení, agendě druhého New Dealu dominuje sociální oblast a návrhy na rozpracování zákonných norem z prvního

období práv v této oblasti. Většina těchto opatření byla realizována v druhé polovině roku 1935 a v roce následujícím, kdy ekonomika jevila neklamné známky oživení a výsledek voleb byl Rooseveltem vykládán jako souhlas s dosavadní politikou.

Druhý New Deal se od prvního v některých oblastech výrazně odlišuje. Každopádně dalším mezníkem se stal hospodářský propad v druhé polovině roku 1937 a v prvních měsících roku 1938, který svými charakteristikami připomněl počáteční měsíce Velké krize a Roosevelta přiměl ke změně důrazů v důležitých oblastech jeho politiky. K těm nejdůležitějším patřilo větší akcentování mezinárodních souvislostí domácího hospodářsko politického programu a dříve znatelné přitvrzení protitrustové legislativy.

Rok 1938 zároveň s ekonomickými problémy znamenal koncentraci sil do té doby roztržité opozice proti Rooseveltovi a postupný nucený odklon prezidenta od domácí, stále více problémové politiky vůči mezinárodním otázkám. New Deal tak postupně ztrácel zbytky své původní dynamiky a jeho podpora na politické scéně postupně upadala. Roosevelt pragmaticky rezignoval na pokračování reformního procesu a soustředil se na zachování reform.

Nejčastější vymezení New Dealu je používáno pro období let 1933 až 1939. Jindy bývá za faktický konec považován rok 1936, kdy byla ústřední opatření Rooseveltova programu paralyzována rozhodnutími Nejvyššího soudu. Jiný pohled považuje za ukončení Nového údělu až události související s nastolením válečného stavu v Evropě, případně s kroky americké vlády směrem k válečné ekonomice v roce 1940. Přesto však převládá názor mezi odbornou veřejností, že jakýmsi oficiálním koncem New Dealu je Rooseveltův projev před Kongresem 4. ledna 1939.

Cílem mé bakalářské práce bylo analyzovat nejenom jednotlivé zákony a opatření přijaté během období Nového údělu, ale rovněž jsem se zaměřil na příčiny a následky hospodářského zvratu, kdy prosperita dvacátých let, v období po první světové válce, byla vystřídána hlubokou depresí na přelomu dvacátých a třicátých let. Při vypracování práce jsem dbal na chronologickou posloupnost

událostí a zákonů od nejstarších k novějším. Ve druhé kapitole se věnuji krachu na newyorské burze, co zapříčinilo jeho vznik a hodnotím dopady na americké hospodářství. V následující části zachycuji počátky Rooseveltova politického života a následný nástup do prezidentského úřadu, po vykonávání pozice guvernéra města New York. Popisuji vývoj Rooseveltova postojů a administrativy, v reakci na měnící se společenské a hospodářské prostředí v průběhu třicátých let. Jádrem mé práce se staly kapitoly čtyři a pět, ve kterých se podrobně zmiňuji o reformní politice prezidenta Roosevelta. Zpracoval jsem do konkrétní zákony prvního i druhého Nového údělu, jenž byly kostrou opatření k vymanění se z hospodářské krize. Kladl jsem důraz na ozdravování průmyslu a zemědělství, včetně Rooseveltových pokusů, o co největší snížení nezaměstnanosti. V poslední kapitole obeznamuji čtenáře s dopady New Dealu a hodnotím, zda-li byl úspěšným a užitečným pro americkou společnost.

Ve své práci se opírám o české i zahraniční literární prameny. Z domácích autorů jsem se výrazně opíral o publikaci Ladislava Tajovského s názvem *Hospodářská politika USA mezi světovými válkami 1918-1938*. Ve své knize se zaměřuje na jednotlivé zákony a opatření New Dealu v zemědělství nebo poskytování veřejných prací. Mezi další pramen podobného typu bych zařadil *Hospodářské dějiny* od Františka Stellnera. Ze zahraničních autorů jsem především čerpal z knihy slovenského spisovatele Josefa Blahože *F. D. Roosevelt: Opuštěná cesta* a rovněž z publikace amerického profesora Gene Smileyho *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi*. Obě knihy se staly kostrou mé práce, neboť popisují Rooseveltovu osobu i politickou činnost od prvních kroků, až k úplně tomu poslednímu. U Blahože lze najít velké množství zajímavých informací osobní povahy týkající se vlastností Franklina Delano Roosevelta, včetně názorů prezidentových spolupracovníků a odpůrců na jeho charakter. V knihách obou autorů také najdeme množství zajímavých Rooseveltových citátů.

1. Cesta ke krizi ve dvacátých letech

1.1 Ekonomický boom

Dvacátá léta znamenala pro Spojené státy období velkého ekonomického růstu. Koncem dvacátých let situace směřovala k jeho zpomalení až zastavení. To bylo zřejmé ze skutečnosti, že zásoby podniků byly v roce 1929 na trojnásobku úrovně roku 1928. Současně s ekonomikou rostl i optimismus investorů a jejich ochota investovat do akcií. Situace na americkém kapitálovém trhu by byla odůvodňovala výraznou korekci růstu cen akcií. To byly dvě základní dominanty amerického hospodářství koncem dvacátých let 20. století. Ani jedna z těchto skutečností by však sama o sobě nestačila k tomu, aby se deprese stala tvrdou realitou.

Významnou charakteristikou amerického finančního systému byla role bank. Banky fungovaly jako shromažďovač vkladů, které poté investovaly ve velké míře do akciového trhu. Přitom neexistovala jasná a závazná pravidla pro tvorbu rezerv na případné kurzové ztráty cenných papírů. To byla ve své podstatě potenciálně velmi nebezpečná situace. Dokud však akcie pouze získávaly na ceně, nebezpečí se nijak neprojevovalo. Banky dosahovaly snadných zisků na akciovém trhu a poskytovaly laciné úvěry, a přitom se nemusely příliš starat o platební schopnost dlužníků. „*Banky například ve velkém půjčovaly farmářům za zástavu jejich pozemků a budov a nijak se přitom nestrachovaly o to, že by ceny nemovitostí mohly spadnout na zlomek původní hodnoty. Banky půjčily celkem 9 miliard dolarů akciovým spekulantům, rovněž bez jakékoliv starosti o platební schopnost dlužníků.*“¹

Během dvacátých let dosáhla Amerika výrazného reálného hospodářského růstu. V letech 1923 až 1929 vzrostl reálný příjem na osobu o 12,6%, ze 763 dolarů na 859 dolarů (meziročně o 2,1%). I další údaje poukazují na silný

¹ KOHOUT, Pavel, *Finance po krizi*, Praha, 2011, s. 163.

hospodářský růst. Průměrné roční výdělky zaměstnanců stouply o 15,7%, protože se zvyšovaly reálné mzdové sazby. Průmyslová výroba vzrostla mezi zmíněnými roky o 23,5%, přičemž se produktivita za stejné období zvýšila o téměř 14 %. Hlavním motorem růstu bylo všeobecné rozšíření komerčně vyráběné elektřiny. Na začátku dvacátých let se poprvé objevil rozhlas a rozhlasové stanice.

1.2 Období prosperity za prezidenta Coolidge

Léta 1923 až 1929, kdy v čele Spojených států stál Calvin Coolidge, byla obdobím prosperity. Amerika se zmocnila světových trhů, vytlačila z nich válkou oslabené kapitalistické státy Evropy. Národní hospodářství země prožívalo nebývalý rozmach, průmyslová výroba každým rokem skákala vpřed ve srovnání s rokem předešlým. V sedmiletém období prosperity se produktivita práce zvýšila o 42 %. Během pěti let od roku 1925 do roku 1929 vzrostla průmyslová výroba o více než jednu čtvrtinu. Mohutně se vzmožil stavební průmysl (budovaly se silnice, státní budovy a rozsáhlé vodní přehrady a elektrárny) a průmysl automobilový. Zázračně rozkvetlo i podnikání v oblasti filmu a každoročně vznikali nové rozhlasové společnosti. Úvěry byly levné - kapitalistické banky je štědře poskytovaly pro jakýkoliv druh podnikání. Každoročně se rodily nové akciové společnosti. *„To je ovšem jen jedna tvář tehdejších Spojených států. Neboť i v letech, kdy prosperita vrcholí, se počet nezaměstnaných stále pohybuje okolo dvou milionů a na severozápadě USA stojí celé rozsáhlé oblasti na pokraji bídy. Nastává relativní nadvýroba zemědělských produktů a jejich ceny neustále klesají.“*² Všechny tyto důvody se odrazily v nezadržitelném snižování životní úrovně nižších a středních farmářských vrstev. Stabilizace však nebyla ani v průmyslu úplná, neprosperoval například uhelný a textilní průmysl.

Pokud jde o poměr státu a národního hospodářství, vycházela Coolidgeova vláda z požadavku „laissez faire“, tj. že stát nemá v podnikání konkurovat soukromému kapitálu, a ze zásady omezené vlády, což znamená, že vládní

² BLAHOŽ, Josef, *Opuštěná cesta*, Praha 1983, s. 48.

zásahy do hospodářského života mají být minimální. „*Rostoucí příjmy i výroba byly důsledkem nepřetržitého růstu produktivity v zemědělství a průmyslu. Mechanizace zemědělských statků se zvýšila a v průmyslu se snížil růst produktivity výrobků.*“³ Nicméně i během všeobecného růstu dvacátých let zažívaly některé oblasti hospodářství složitější období. Zemědělci pěstující obilí čelili nejistotě na trzích. Celá dvacátá léta byla svědkem nepřetržité vlny konfiskací zadlužených statků, přičemž cena zemědělské půdy trvale klesala. Všeobecný blahobyt se vyhnul rovněž uhelnému průmyslu. Toto odvětví trápily příliš vysoké výrobní kapacity a klesající poptávka. Nízké ceny znamenaly pro horníky nízké příjmy a nejistotu v zaměstnání.

1.3 Důvody krize

Po celá dvacátá léta narůstal ve Spojených státech všeobecný optimismus. Velký krach a depresi předvídal málokdo. Nedokázali je předvídat ani nejuznávanější finanční ekonomové té doby, jako byl Irwing Fisher v USA nebo John Maynard Keynes v Anglii. Keynes se ve 20. letech proslavil tím, že předvídal zhroucení německé měny následkem válečných reparací. Také předvídal hospodářskou krizi v roce 1925, kterou Británie utrpěla v důsledku návratu libry ke zlatému standardu. Tím ale Keynesovy prorocké schopnosti skončily. „*Mimořádná poptávka po zlatu po roce 1928 způsobila prudký vzestup hodnoty zlata, jaký nemá obdoby. Základní příčinou byly nároky z reparací a válečných dluhů, spolu s neochotou zemí věřitelských přijímatí platy v přirozené formě statků a služeb. Tato základní příčina projevila se účinně, když Francie v roce 1928 vstoupila do systému zlaté měny, počala odsávat zlato ve velkém rozsahu a když zároveň Amerika zastavila vývoz kapitálu, který předtím sloužil k udržování rovnováhy její platební bilance. Důsledkem byl takový tlak na zlaté rezervy ostatních zemí, že způsobil zhroucení systému mezinárodní zlaté měny.*“⁴

³ SMILEY, Gene, *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi*, Praha 2009, s. 3.

⁴ HOLMAN, Robert, *Výročí propuknutí Velké hospodářské krize*. In: HOLMAN, Robert, *Velká deprese: sborník textů*, Praha 2004, s. 19.

V letech 1922 až 1928 udržely Spojené státy podivuhodnou stálost kupní síly dolaru a takto dosáhly takového stupně blahobytu, jaký nemá v hospodářských dějinách příkladu. Na podzim roku 1928 byl Herbert Hoover zvolen prezidentem, přičemž slíbil ve volební kampani národu další vzrůst obecného blahobytu, a 4. března 1929 nastoupil svůj úřad. Málokterá vláda selhala tak úplně při uskutečňování svého programu, jako vláda Hoovera. Od samého počátku museli čelit obtížím, působeným deflační politikou, která byla zahájena, aby potírala spekulaci. „*Při nastupování Herberta Hoovera do prezidentského úřadu mnozí očekávali daleko realističtější a tvořivější politiku.*“⁵

Tou dobou stály Spojené státy na vrcholu hospodářské konjunktury. Jejich podíl na světové produkci se neustále zvyšoval. Kurzy akcií dosáhly závratných výšek, která však zdaleka neodpovídala jejich skutečné hodnotě. Prezident Hoover nehodlal dopustit, aby klesly mzdy a zvýšila se nezaměstnanost, jak tomu bylo během krize v letech 1920 až 1921. Hooverovo poselství všem skupinám bylo stejné - udržet mzdové sazby, aby byla podpořena kupní síla pracujících. Firmy měly udržet pro udržení zaměstnance vše, co bylo v jejich silách. Jakékoliv snižování zaměstnanosti musí být rozloženo na všechny pracovníky zkrácením pracovního týdne, aby se zamezilo propouštění. Firmy měly spíše nechat klesat své zisky než mzdy. „*Stejně jako každoročně od počátku dvacátých let skončil v roce 1929 federální rozpočet přebytkem.*“⁶ Přebytek z roku 1929 dal Hooverovi příležitost navrhnout další snížení daně, jímž chtěl podpořit ekonomiku. Kongres nakonec odsouhlasil zákon, jenž snižoval na jeden rok sazby daně z příjmu o jeden procentní bod pro každou daňovou skupinu. Legislativci také schválili zvýšení výdajů na veřejné práce o 400 milionu dolarů. Odboroví předáci na oplátku souhlasili, že odbory nepůjdou do stávký ani nebudou požadovat vyšší mzdy.

⁵ WELLES, Sumner, *Roosevelt zachraňuje mír*, Praha 1947, s. 61.

⁶ SMILEY, *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi*, s. 10.

1.4 Krach na burze

Ačkoli samotný krach byl důsledkem již probíhající hospodářské recese, svými účinky propad dále urychlil a prohloubil. Prudký pokles cen na akciovém trhu zvýšil nejistotu tržních aktérů ohledně budoucího vývoje. Spotřebitele tato nejistota přiměla koncem roku 1929 a začátkem roku 1930 k tomu, aby omezili výdaje za zboží dlouhodobé spotřeby. Krach na burze snížil hodnotu hmotných i finančních aktiv a zhoršil rozpočty domácností. Spotřebitelé se snažili napravit bilanci svých rozpočtů a za tím účelem omezovali výdaje. Výsledkem však byl ještě rychlejší propad hospodářské aktivity. „*Hospodářský propad, jenž započal v roce 1929, musí být ve srovnání s předchozími krizemi označován za velmi těžký. Vinu lze klást především silné deflační politice, kterou se řídilo značné množství zemí zároveň. Ve Spojených státech byl deflační impuls hned na začátku zesílen krachem na burze.*“⁷

Velká hospodářská krize nezačala ve Spojených státech. Koncem roku 1927 se objevily známky hospodářského poklesu v jihovýchodní Asii. Ve stejném roce mělo problémy Německo. V květnu 1927 se zhroutil akciový trh a v roce 1928 Německo spadlo do krize. Obdobně dopadla Brazílie a na počátku roku 1929 už hospodářský pokles trápil Polsko, Argentinu nebo Kanadu. V polovině téhož roku se začala propadat americká ekonomika. Standard zlaté devizy začal nevyhnutelně vést k deflaci a hospodářskému poklesu, když se země pokoušely posílit nebo udržet své rezervy měnového zlata.

Hospodářský pokles, který začal na počátku léta 1929, snížil zisková očekávání a našel si cestu i na Wall Street. „*Po několika zářijových otřesech tak přišel závěrečný vzestup 19. září, kdy nervózní burza dosáhla svého vrcholu.*“⁸ Akciový trh se další měsíc, kdy během černého čtvrtku 24. října a černého úterý 29. října ceny akcií rekordně poklesly a rekordní počet akcií změnil svého majitele.. V následujících měsících se objevilo určité ozdravení a v dubnu

⁷ SMILEY, s. 55.

⁸ GALBRAITH, John, Kenneth, *The Great Crash 1929*, London 1966, s. 110.

následujícího roku se dostal index na 294 bodů. Pak však začal opět padat a pokračoval do léta 1932, když již byla Velká hospodářská krize v plném proudu.

2. Průběh velké hospodářské krize

2.1. Krach na Wall Street

Čtvrtek 24. října 1929 byl počátkem největší a nejhlubší hospodářské krize, jakou Spojené státy poznaly za celou dobu své historie. V onen den došlo na wallstreetské burze ke katastrofálnímu krachu, který vyvolal paniku po celé zemi. Krize propukla náhlým a prudkým poklesem kurzu akcií, způsobeným neobvykle vysokou nabídkou. Jen za jediný den bylo nabídnuto a odprodáno na 12 milionů akcií, což mnohonásobně překročilo normální standard prodeje. „*Průmyslový Dow Jones Index stoupl z čísla 191 počátkem roku 1928 na 381 v září 1929.*“⁹

V následujících dnech i týdnech se burzovní krach ještě více prohluboval. Nejdříve zasáhla krize bankovníctví a odtud se rychle šířila do všech ostatních odvětví národního hospodářství. V prvním roce Velké hospodářské krize zkrachovalo více než tisíc bank. „*Krize vznikla z relativní nadvýroby, jejíž základní příčinou byl rozpor mezi společenským charakterem výroby a soukromovlastnickou formou přivlastňování. Plně se projevil největší paradox třídní společnosti - nouze z nadbytku.*“¹⁰ Poptávka rapidně klesla a úvěrový systém se kompletně zhroutil. Průmysl sice další měsíce vyráběl stejným tempem, to však krizi ještě více prohloubilo, neboť vyrobená produkce se hromadila a odbyt byl minimální. Podniky postupně omezovaly nebo v horším případě úplně zastavovaly výrobu. Nezaměstnanost rychle rostla a již počátkem roku 1930 měly Spojené státy o milion lidí bez práce více, než před počátkem krize v říjnu.

⁹ KINDLEBERGER, Charles, P., *The World Depression 1929-1939*, Los Angeles 1975, s. 108.

¹⁰ BLAHOŽ, *Opuštěná cesta*, s. 57.

Důsledky byly katastrofální. Nedostatek hotových peněz zdůrazněný restriktivní politikou Federálního rezervního systému, vedl k rychlému vyčerpání bankovních rezerv. Slovy Miltona Friedmana: „*Akciový trh sám o sobě nemohl způsobit Velkou depresi, kdyby se k němu nepřidal měnový kolaps.*“¹¹ Banky se ocitaly na suchu a byly nuceny prodávat akcie, čímž stále rychleji přispívaly k jejich pádu. Nejslabší z nich začaly bankrotovat. Vkladatelé propadali panice a masově vybírali své peníze, čímž dále zhoršovali situaci. Mnozí klienti bank přišli o své vklady a ocitli se v platební neschopnosti. Peněžní zásoba USA se v důsledku bankovních krachů během této doby snížila o třetinu.

Protože firmy ve velké části případů nemohly dostat překlenovací úvěr, skončily bankrotem, který znamenal naprosté znehodnocení jejich akcií. Obdobný proces probíhal v zemědělství a vedl k prudkému poklesu cen zemědělské půdy i jiných nemovitostí. Bludný kruh se uzavřel a opětné snížení úrokových měr v roce 1930 bylo málo platné. „*Přestože ceny zemědělských produktů klesaly daleko více než ceny průmyslových výrobků, dosahoval objem nahromaděných zemědělských přebytků neuvěřitelných rozměrů a neustále se zvyšoval. Tisíce zemědělců prodaly v exekučních dražbách své farmy a putovaly se svými rodinami bez nejnutnějších prostředků po Spojených státech a hledali práci.*“¹²

2.2 Narůstající krize

Nejhorší etapa krize ale nastala, když začaly krachovat banky. Banky nepřijaly podobné opatření jako v roce 1907, tj. nesáhly k omezení výplaty vkladů, ale místo toho očekávaly, že se Federální rezervní systém zachová jako věřitel v poslední instanci a poskytne jim půjčky. To se však nestalo. Federální rezervní systém nejenže selhal jako věřitel v poslední instanci, ale nepřistoupil ani ke zvyšování peněžní zásoby prostřednictvím nákupů vládních dluhopisů, což je normální opatření během hospodářské deprese.

¹¹ KINDLEBERGER, *The World Depression 1929-1939*, s. 120.

¹² BLAHOŽ, s. 57.

Americký bankovní sektor se začal ocitat ve skutečně vážných problémech. Za těchto okolností bylo ještě možné americkou ekonomiku zachránit před nejhorším. Existovala instituce, která měla tuto možnost, avšak nevyužila jí. Touto institucí byl Federální rezervní systém. Jeho guvernér Benjamin Strong během dvacátých let prakticky nepřetržitě zastával politiku „laciných peněz“ – nízkých úrokových sazeb. Tím sice přispěl k ekonomickému růstu během dvacátých let, avšak také k přehřátí americké ekonomiky. Federální rezervní systém se nestaral o stabilitu amerického dolaru, protože viděl dostatečnou oporu ve zlatém standardu. V kritickém období, kdy mohl pustit do oběhu velké množství peněz a zachránit tak americký bankovní systém před masivní vlnou bankrotů, však Federální rezervní systém udělal přesný opak: zvýšil úrokové míry a aplikoval restriktivní měnovou politiku.. Proč americký Fed udělal naprostý opak toho, co bylo v dané chvíli žádoucí a potřebné? *„Počínající krize znamenala ohrožení kurzu amerického dolaru vzhledem ke zlatu. V podmínkách daných zlatý standardem neexistovala jiná možnost, jak udržet stabilní kurz dolaru, než přísná měnová restrikce spojená s vysokými úrokovými mírami, pokles mezd, vysokou nezaměstnaností a poklesem průmyslové produkce.“*¹³

Ještě silněji než v průmyslové výrobě probíhal pokles cen u surovin a zemědělských produktů. Americká ekonomika se propadla do hospodářské recese, která brzy přerostla v depresi, a ovlivnila celý svět. V náhlém nedostatku peněz požadovaly americké banky po zahraničních dlužnících navrácení velké části poskytnutých úvěrů. Americké investice byly stahovány z Evropy, která tím pádem čelila katastrofě, neboť přišla o finanční motor svého hospodářského vzestupu. Evropské banky pochopitelně reagovaly stahováním svých zahraničních úvěrů a mezinárodní tok kapitálu v podstatě ustal. *„I v krizi jsou Američané v popředí. Po dlouhé periodě obrovského rozkvětu přišla krize, ohlašovaná bursovními katastrofami. Spotřeba a životní míra byla vybičována do nejvyššího stupně. Nemálo k tomu přispěla americká organizace výroby a*

¹³ KOHOUT, Pavel, *Finance po krizi*, s. 164.

prodeje, zejména však prodeje na splátky. Prodej na splátky děje se na solidních základech, usnadňuje však přespříliš zvýšení spotřeby.“¹⁴

V první polovině roku 1930 se zdálo, že se propad zmenšuje a ceny na akciovém trhu ve skutečnosti od poloviny listopadu do května rostly. Jenže od června 1930 už bylo zřejmé, že se krize začala zhoršovat. Příjmy nadále klesaly, když reálný hrubý domácí produkt na hlavu spadl od roku 1929 do 1930 o 10,8 procenta. V roce 1929 byla průměrná míra nezaměstnanosti 3,2%, o rok později vyskočila na 8,9%. Na konci roku 1930 bylo bez práce okolo 14% obyvatelstva Spojených států. Klesající cenová hladina zvýšila reálné mzdové sazby. „*Narůstající vládní výdaje a znatelný pokles daňových příjmů způsobily, již o rok později (1931) téměř půlmiliardový deficit státního rozpočtu. Ve snaze udržet vyrovnané státní finance byla vláda nucena daňové zatížení razantně zvýšit. Maximální daňová sazba z příjmu vzrostla z 25% na 63%.*“¹⁵

2.3 Přijetí celního sazebníku

V roce 1930 učinila legislativa prezidenta Hoovera navíc osudný krok, když přes varování expertů prosadila přijetí Hawley-Smootova sazebníku, který zásadně zvyšoval dovozní cla u zemědělských a průmyslových komodit. Vyloučil tak velkou část evropského vývozu z amerického trhu a vyvolal odvetné akce. Ve svých důsledcích vedl k ochromení světového obchodu a podnítil cyklus měnových devalvací v zámoří, což se též odrazilo na měnové krizi v Evropě v roce 1931. Vzhledem k tomu, že v americkém obchodu převažoval vývoz nad dovozem, kolaps světového obchodu poškodil americké vývoze mnohem více než jiné. Obrovský propad se týkal například exportu automobilů či pšenice. „*V letech 1929-1932 klesl americký podíl na světovém obchodu z 13,8% na méně než 10%. Hrubý národní produkt činil místo 104,4 miliard dolarů v roce 1929 pouze 74,2 miliard v roce 1933 a vývoz se ve stejné době snížil o 62%.*“

¹⁴ SCHUSTER, Václav, *Několik dojmů z hospodářského života Spojených států amerických*, Praha 1932, s. 12.

¹⁵ TOMEŠ, Zdeněk, a kol., *Hospodářská politika 1900 - 2007*, Praha 2008, s. 41.

Nezaměstnanost vzrostla z 3,2% na maximum 24,9% a nikdy ve třicátých letech neklesla pod 14,3%.¹⁶ Až v roce 1933 opustily Spojené státy zlatý standard a následná devalvace dolaru vedla ke zvýšení cen tuzemského zboží i akcií. Federální rezervní systém a americká vlády stejně nakonec nebyly schopny udržet stabilní hodnotu dolaru. V roce 1934 byla provedena devalvace dolaru na úroveň 35 dolarů za trojskou unci zlata. Tato hodnota trvala až do roku 1971, kdy prezident Nixon byl nucen učinit zlatému standardu definitivní konec.

V letech 1930, 1931 a 1933 došlo k řadě útoků na banky, které začaly vždy na Středozápadě a odtud se rychle rozšířily po celém kontinentu. Ekonomové a historici se víceméně jednomyslně shodují v tom, že právě v důsledku bankovní krize se nepříjemná recese zvrátila do Velké hospodářské krize. *„Odpovědí na ni bylo vytvoření systému s ještě větším počtem bezpečnostních pojištění. Na základě Glass-Steagallova zákona z roku 1933 vznikly dvě skupiny bank: obchodní, které přijímaly vklady, a investiční, které je nepřijímaly.¹⁷ Pro obchodní banky platila přísná omezení ohledně rizik, která smějí podstoupit. Naproti tomu mohly bez překážek čerpat úvěr od Federálního rezervního systému, a co je možná ze všeho nejdůležitější, jejich vklady byly pojištěné z peněz daňových poplatníků.*

Naneštěstí pro celé Spojené státy přišel prezident Hoover s návrhem celního zákona, který se lišil od idejí většiny obyvatelstva. *„Herbert Hoover jako prezident se velmi odlišoval od Herberta Hoovera, jak ho znala dřívější léta.¹⁸ Je pravda, že v prvních letech své administrace byl postaven tváří v tvář hospodářské tísní, jež se šířila po celém světě. Leč místo aby si uvědomil, že jediná naděje, jak zmírnit její nápor, spočívá v rychlém a praktickém zahájení mezinárodní spolupráce, přišel se zákonem, jenž mohl jen ještě více zesílit hospodářskou tíseň, podpořit politiku autarkie v cizině a podnítit rozvoj poměrů, které vedly neodvratně k světovému zmatku. Hawley-Smootův celní zákon z roku 1930 měl okamžitě za následek zvýšení krize po celém světě. Zničil*

¹⁶ STELLNER, František, a kol., *Hospodářské dějiny, 16. - 20. století*, Praha 2006, s. 71.

¹⁷ KRUGMAN, Paul, *Návrat ekonomické krize*, Praha 2009, s. 139.

¹⁸ WELLES, Sumner, *Roosevelt zachraňuje mír*, s. 62.

jakoukoli dosavadní příležitost uskutečnit mezivládní program pro podporu světového obchodu.

2.4 Odstoupení republikánů

V letech 1931 a 1932 se hospodářská krize ještě více prohloubila. Průmyslová výroba se snížila na polovinu. Pokračoval prudký pokles cen, především v těch odvětvích, kde byly určovány volnou konkurencí; u monopolních cen bylo snížení podstatně menší. Počet nezaměstnaných dosáhl v roce 1931 téměř deseti milionů a o rok později vyšplhal přes 13 milionů. Republikánská strana zcela zklamala. Odmítla uskutečnit jakékoliv tvořivé zásahy do národního hospodářství, jenž mohly zmírnit stále narůstající nezaměstnanost. Teprve v posledním roce Hooverova prezidentství začala vláda zasahovat do ekonomiky země. V lednu 1932 přijal Kongres zákon o zřízení Společnosti pro financování obnovy, jejímž úkolem bylo poskytovat krátkodobé půjčky průmyslu, bankám, pojišťovnám, železnicím atd. Stálým prohlubováním krize a růstem napětí třídně politické situace neobyčejně vzrostly naděje kandidáta Demokratické strany na prezidentství. Bylo zřejmé, že většina voličů odmítne Republikánskou stranu, protože v její politice viděla příčinu tehdejšího stavu země. *„Hoover byl zvolen prezidentem pod heslem: Čtyři léta další prosperity. Ve skutečnosti nastala krize, a to voliči přičtou k tíži republikánské straně. Krize jest ostřejší než v Evropě. V něčem se však liší Američané od Evropanů: Nenařikají malomocně na krizi a nesýčkují. Důvěřují v budoucnost. S odvahou a zdatností pojí se pronikavý smysl pro společné zájmy, hluboký cit pospolitosti.“*¹⁹

Hroutící se finanční systém měl za důsledek snižování hospodářské aktivity. V březnu 1933 bylo více než 28% práceschopného obyvatelstva bez zaměstnání. Kdybychom nepočítali zemědělský sektor, míra nezaměstnanosti se mohla blížit až čtyřiceti procentům. Pád bank přinášel špatné důsledky pro komunitu, na jejímž území banka podnikala. Až do roku 1933 federální vláda

¹⁹ SCHUSTER, Václav, *Několik dojmů z hospodářského života Spojených států amerických*, s. 12.

nepojišťovala žádné vklady v bankách a několik málo pokusů jednotlivých států o pojištění vkladů nemohlo odolat velkému pádu ekonomiky, jakým byla Velká hospodářská krize. V letech 1929 až 1933 zkrachovalo ve Spojených státech 9765 bank.

3. Franklin Delano Roosevelt

3.1 V pozici newyorského guvernéra

Koncem března 1930 seznámil Roosevelt newyorskou veřejnost se svým plánem boje s nezaměstnaností, jehož nejvýznamnějším bodem průmyslové výroby byly veřejné práce. Další boje sváděl Roosevelt v průběhu roku s republikánskou většinou o státní regulaci veřejně prospěšných zařízení, zejména jejich poplatkového systému. *„Na jaře 1930 se začaly ozývat hlasy, aby se uvažovalo o Rooseveltově nominaci v příštích prezidentských volbách.“²⁰*

V guvernérských volbách v listopadu 1930 zvítězil Roosevelt rozdílem téměř tři čtvrtin milionu hlasů nad republikánským protikandidátem Ch. H. Tuttle. Výsledek svědčil o růstu Rooseveltovi popularity a tímto vítězstvím začal být Roosevelt považován za nejvážnějšího demokratického kandidáta na prezidentský úřad. Ve výročním poselství k zákonodárnému sboru v lednu 1931 Roosevelt oznámil, že svolá porady všech guvernérů států Unie, na nichž předloží nejzávažnější body protikrizového programu, především opatření proti nezaměstnanosti. Mezi nejvýznamnější porady, které Roosevelt uspořádal, patřila konference o pojištění v nezaměstnanosti. Konference proslavila Rooseveltova a zvýšila jeho ambice na prezidentský úřad.

Kromě řady jiným zákonů byl přijat zákon vytvářející protikrizový orgán Rooseveltova guvernérství - Dočasnou správu pro pomoc v krizi (Temporary Emergency Relief Administration - TERA), která byla předznamenáním pozdějším opatření New Dealu. Hlavním úkolem TERA bylo poskytovat

²⁰ BLAHOŽ, *Opuštěná cesta*, s. 59.

finanční přiděly za stanoveného státního fondu na veřejné práce státního významu, organizované pro nezaměstnané. Do čela orgánu postavil Roosevelt newyorského podnikatele J. I. Strause. „Konečně byla realizována i některá opatření na úseku zemědělství, bankovníctví, zdravotnictví, bytového hospodářství a na základě Rooseveltova poselství byl v únoru 1932 přijat zákon o pojištění v nezaměstnanosti, jenž zavedl pojištění na úkor zaměstnavatelů.“²¹

V souhrnu Rooseveltova guvernérství se prolínaly tři navzájem prolínající se tendence. Stanovisko, že kapitalistický stát se má snažit odstraňovat aktivními zásahy krizové jevy (TERA), dále koncepce státem řízeného hospodářství i v době, kdy nepůsobí krize (využití vodní síly, plánované využití půdy), a zatřetí reformní snahy o změny v oblasti státní a právní. „Těmito činy byl pro Roosevelta stát New York v letech 1929 až 1932 jakousi pokusnou laboratoří před vstupem do prezidentského úřadu.“²²

3.2 Rooseveltův předvolební program

Příčiny Rooseveltova rychlého vzestupu byly zřejmé. Patřily mezi ně osobní vlastnosti a schopnosti, které mu získaly popularitu u nejširších vrstev USA. Byly to především široký státnický rozhled, daný vzděláním a zkušenostmi, politická obratnost a schopnost pohotově reagovat na přání a snahy nejrůznějších složek americké společnosti. K tomu přidával i neobyčejnou ctižádostivost a houževnatost, která ovšem zůstala skryta za jeho příjemným, laskavým a úsměvným jednáním s lidmi. „Je považován za zakladatele amerického prezidentství.“²³ Velký přelom při ztvárňování Rooseveltových duševních vlastností sehrálo onemocnění dětskou obrnou a energický boj při snahách překonat její následky. Jednou z nejcennějších jeho devíz bylo řečnické umění a skvělá znalost žurnalistické stylistiky.

²¹ BLAHOŽ, s. 59.

²² Tamtéž, s. 60.

²³ HEIDEKING, Jürgen, *Američtí prezidenti: 41 portrétů od George Washingtona po Billa Clintona*, Praha 1999, s. 363.

V projevu 2. července 1932²⁴, kterým Roosevelt přijímá nominaci nastínil v základních obrysech svůj příští program. Poukázal na vzájemné propojení celého kapitalistického systému, z něhož vyplynul požadavek, aby protikrizová opatření byla prováděna současně ve všech národohospodářských odvětvích. Zdůraznil, že nová vláda se musí zabývat kritickou hospodářskou situací a vymanit se ze závislosti na kapitálově silných skupinách. Bylo zřejmé, že se na scéně objevil odvážný reformistický politik, jehož plán je zcela lišil od dosavadních koncepcí vlády.,,Slavnostně zavazují vás i sebe ke spolupráci na Novém údělu pro americký lid. Staňme se my všichni zde shromáždění proroky nového pořádku, řízeného schopnostmi a odvahou. Toto je více než politická kampaň, je to volání do zbraně.“²⁵

K jeho nejbližším poradcům patřila skupina profesorů, především z newyorské Kolumbijské univerzity, mezi nimi Adolf Berle Jr., Raymond Moley a Rexford Tugwell. Členové takzvaného mozkového trustu se cítili být vázáni novým vědeckým ideálem sociálního inženýrství a věřili v možnost vylepšení společnosti cílenými zásahy vlády. Vládní aparát vybudoval FDR s pomocí svého blízkého přítele ministra financí Henryho Morgenthaua a za účinné podpory ministra zemědělství Henry Wallace a ministra vnitra Harolda Ickese. S Frances Perkinsovou jako ministryní práce byla do kabinetu poprvé povolána žena. Důležitou roli sehrál na pozadí Rooseveltův důvěrník Harry Hopkins, newyorský sociální pracovník, jenž se nejdříve staral o podporu v nezaměstnanosti, a později plnil důležité úkoly jako ministr obchodu a zvláštní vyslanec.

Všichni členové mozkového trustu zakládali své koncepce na spolupráci vlády a kapitálu. Při formulaci základu Rooseveltova hospodářského programu sehrál rozhodující úlohu profesor Rexford Tugwell, bezvýhradný zastánce

²⁴ Zde poprvé Roosevelt použil termín Nový úděl, který se pak stal symbolickým označením pro jeho reformní program. Značný podíl na jeho rozšíření měly zejména názvy reformních programů Theodora Roosevelta Spravedlivý úděl (Square Deal) a Nová svoboda (New Freedom) od Woodrow Wilsona.

²⁵ BLAHOŽ, s. 69.

keynesismu.²⁶ Proto také vycházel návrh protikrizových opatření, že státní výdaje přesahující příjmy jsou konečným a zaručeným prostředkem ke stabilizaci hospodářství. Protikrizová opatření měla směřovat k jejímu zajištění ve všech oblastech ekonomiky, ať již šlo o poměr mezi prací a kapitálem, nebo o vztah mezi nabídkou a poptávkou, vývozem a dovozem atd. „*Pokud jde o politickou motivaci celého programu, snažil se Roosevelt předejít vzniku velkých sociálních konfliktů v zemi a zmírnit rozpory mezi dělnickou třídou a monopolním kapitálem, které si Roosevelt, znalý buržoazní státník, dobře uvědomoval.*“²⁷

3.3 Cesta na prezidentský úřad

Krise se stále prohlubovala. Na podzim 1932 zastavily práci další podniky, dělnické mzdy neustále klesaly a nezaměstnanost hrozivě stoupala. „*Na přelomu let 1932-1933 byl stav americké ekonomiky velmi špatný. Země se nacházela od roku 1929 v hluboké hospodářské depresi. Nezaměstnanost v průběhu tohoto období vzrostla zhruba ze 4% na 25%.*“²⁸ Za této situace zahájil Roosevelt v září svou předvolební kampaň. Jejím řízením pověřil schopného organizátora J. A. Farleyho. Ve volbách dosáhl F. D. Roosevelt nad Herbertem Hooverem velkého vítězství. V poměru volitelských hlasů 472:59 zvítězil Roosevelt v 42 státech.

Hospodářská krize mu nabídla příležitost k vzestupu, které se chopil bez váhání a kterou využil. Již jeho inaugurační řeč ze 4. března 1933 dávala tušit, že Roosevelt má prostředky k tomu, aby se stal silným prezidentem, a že by prezidentský úřad a celý americký vládní systém formoval jako jen málokterý z jeho předchůdců. „*V roce 1929 měli lidé pocit, že krize má psychologický rozměr. Prezident Franklin Roosevelt ve svém inauguračním projevu tvrdil, že jedině, čeho se Amerika musí obávat, je strach sám.*“²⁹ Strach jako neurčitý, ochromující děs, bránící Američanům, aby ústup proměnil v útok. Srovnání krize

²⁶ Keynesismus je označení ekonomické teorie, jejímž autorem byl britský ekonom Jonh Maynard Keynes. Jeho učení bylo založeno na inflační teorii a na koncepci tzv. deficitního financování.

²⁷ BLAHOŽ, s. 70.

²⁸ MANZA, Jeff, *Political Sociological Models of the U.S. New Deal*, Annual Review of Sociology, Vol. 26, 2000, s. 3.

²⁹ FERGUSON, Niall, *Vzestup peněz*, Praha 2011, s. 130.

s vojenským výjimečným stavem a metafora války se táhly celou řečí: Roosevelt požadoval vnitřní soudržnost národa, neboť každý je na někom závislý a celá společnost bývá provázaná; dělal si nároky na vedení blížícího se boje proti chudobě a bídě.

Ve svém předvolebním programu zdůrazňoval potřebu zbavit hospodářství závislosti na kapitálově silných skupinách. Usiloval o rovnováhu mezi nabídkou a poptávkou a byl zastáncem posílení role státu. „*A tak se nyní, ve dnech plných utrpení a nesnází, musíme v Americe vydat cestou sociální spravedlnosti – jedinou cestou, která povede k trvalému růstu naší civilizace, cestou, kterou půjdou naše děti a děti našich dětí, cestou víry, cestou naděje, cestou lásky k bližnímu.*“³⁰

Krátce před nastoupením na prezidentský úřad se Roosevelt stal na veřejném shromáždění v Miami bezmála obětí atentátu. Při útoku byl smrtelně zraněn starosta Chicaga českého původu Antonín Čermák, který několik hodin po útoku svým zraněním podlehl. „*V době mezi Rooseveltovým zvolením a jeho nastoupením do úřadu krize vyvrcholila. Banky ve státech Unie zastavovaly své platby. Průmyslová výroba skomírala na nejnižším bodě.*“³¹ Počet nezaměstnaných dosáhl na počátku roku 1933 téměř 14 milionů. Široké vrstvy amerického lidu čekaly na opatření, která vnese do státního a hospodářského života slibovaný Nový úděl.

³⁰ ROSENMAN, Samuel I. (ed.), *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt* (Vols. I–V, Random House, 1938; Vols VI–IX, 1941), s. 771–780.

³¹ BLAHOŽ, s. 74.

4. První New Deal

4.1 Prvních sto dnů

Franklin Delano Roosevelt se ujal úřadu jako dvaatřicátý prezident Spojených států 4. března 1933. V inauguračním projevu seznámil lid se základními rysy opatření, která hodlá uvést v život. *„Dovolte mi proto, abych vyslovil své pevné přesvědčení, že jediná věc, které se musíme obávat je strach - nesmyslný, neospravedlnitelný děs, který nutně ochromuje úsilí potřebné k obrácení ústupu v cestu vpřed.“*³²

Ihned po svém nástupu do úřadu ukázal nově zvolený prezident Spojených států, že míní slibovaný New Deal skutečně uvést do života. Dne 5. března svolal mimořádně zasedání Kongresu, který začalo tzv. "prvních sto dní" Rooseveltovy vlády. Za tu dobu byla přijata většina protikrizových opatření, většinou na základě rozsáhlých zmocnění, které Kongres prezidentovi poskytl. První opatření New Dealu byla provedena v oblasti financí a bankovníctví. Roosevelt zakázal vývoz zlata se stříbrem a opustil dolar od zlatého standardu. Nově upravil kupní cenu zlata, zahájil inflační politiku a zakázal hromadění zlata do rukou soukromých osob a společností. *„Jedním z nejdůležitějších finančních opatření vlády byla devalvace dolaru na 59% jeho dřívější hodnoty. Významem devalvace byl vztah k cizině. Americké zboží se velmi zlevnilo a lépe pronikalo na zahraniční trhy, což znamenalo posilující injekci pro národní hospodářství.“*³³

Při realizaci prvních opatření New Dealu nemohl Roosevelt zapomínat na požadavky volební platformy, která jej zavazovala. Přesto však byl na Rooseveltův podnět přijat „úsporný zákon“ (The Economy Act), který snižoval penze federálních úředníků. Druhým významným požadavkem demokratické platformy bylo zrušení prohibice jedenadvacátým dodatkem v ústavě. Páteří New Dealu se stala regulační činnost státních orgánů v průmyslu a obchodu. Již od počátku roku 1933 bylo zřejmé, že krizová situace v této oblasti bude potřebovat

³² BLAHOŽ, s. 75.

³³ Tamtéž, s. 89.

hlubší direktivní zásahy vlády do soukromého podnikání. „*První administrativa Franklina Roosevelta byla dobou, kdy se šířily nové federální vládní agentury a iniciativy, které měly zhroucenému americkému hospodářství vrátit důvěru.*“³⁴

Dva dny po nastoupení svého úřadu vydal prezident Roosevelt prohlášení nařizující, aby ve dnech 6. až 9. března 1933 zůstaly všechny banky uzavřeny a veškerá bankovní činnost byla zastavena. Tím byly také zakázány všechny obchody se zlatými nebo stříbrnými mincemi. „*V americkém případě bylo odpoutání od zlata úmyslným krokem, jenž byl učiněn, aby byla zastavena deflace a zejména volnost pro vzestup celkové hladiny cenové.*“³⁵ Důležitým faktorem byl rovněž fakt, aby Amerika znovu nabyla schopnosti soutěžit na světovém trhu. Tato politika znamenala odpadnutí od svrchované vlády tradičního zlatého měřítka a zřízení jiných měřítek na řízení peněz. Nařízení prezidenta Roosevelta z 20. dubna, zakazující, dokud nebude jinak ustanoveno vývoz zlata ze Spojených států, znamenal velmi významnou změnu směru národní politiky a značí obrat k finančním metodám, jimž má být nalezeno východisko z krize.

„*Dne 16. června 1933 skončilo prvních sto dní Franklina Roosevelta. Bylo možné shrnout výsledky. V hospodářství nastalo zřejmé oživení, třebaže příčinou nebyly ani tak reálné faktory, jako spíše optimistické naděje spojované s nástupem Roosevelta do prezidentského úřadu.*“³⁶ Oficiální index průmyslové výroby se z 56 v březnu zvýšil za pět měsíců na 101. Konkrétní hospodářské výsledky New Dealu nebyly v prvním roce Rooseveltovy vlády nijak zvlášť výrazné. Průmyslová výroba zaznamenala sice v období od března do července 1933 vzestup, poté však až do konce roku začala znovu klesat. Počet nezaměstnaných se snížil o více než tři miliony. Klíčovou otázkou pro posouzení charakteru počátečního stádia New Dealu byla akce průmyslové obnovy.

³⁴ FERGUSON, Niall, *Vzestup peněz*, s. 198.

³⁵ CASSEL, Gustav, *Pád zlaté měny*, Praha 1936, s. 101.

³⁶ JAKOVLEV, Nikolaj, N., *Franklin Delano Roosevelt, Člověk a politik*, Praha 1985, s. 186.

4.2 Obnova průmyslu

Vyvrcholením Rooseveltových raných projektů v rámci New Dealu byl zákon o regulaci zemědělství z 12. května a zákon o obnově amerického průmyslu z 16. června 1933. Autoři zákona o regulaci zemědělství chtěli reformovat zemědělství v USA, aby americkým zemědělcům přinesli úlevu. „*Zákon spustil programy, které v upravené podobně existují dodnes.*“³⁷

Druhým pilířem Rooseveltova New Dealu byl zákon o obnově amerického průmyslu (National Industrial Recovery Act, NIRA). První článek tohoto zákona ustavil Úřad národní obnovy (National Recovery Administration, NRA) a druhý článek zřídil Úřad veřejných prací. „*NRA měla dohlížet na plnění základních programových bodů celého NIRA.*“³⁸ Ten vedl ministr vnitra Harold Ickes. Činnost úřadu sledovala dva základní cíle. Program veřejných prací byl především formou sociální pomoci pro ty, jimž se nedařilo nalézt nové zaměstnání. Výsledkem programu však zároveň mělo být to, že bude vybudována užitečná a potřebná veřejná infrastruktura. Úřad veřejných prací během své existence stavěl dálnice a veřejné budovy, zdokonaloval přístavy, financoval stavby městských elektráren a realizoval stavby přehrad.

„*Klíčem k úspěchu NRA byla sada průmyslových kodexů spravedlivé konkurence, které měly všechny firmy ve všech odvětvích dodržovat. V duchu průmyslové samosprávy si každé odvětví mělo napsat vlastní kodex. Firmy přitom měly samozřejmě brát ohledy na dělníky a spotřebitele.*“³⁹ NRA dosáhl alespoň částečně svých cílů. Zvýšil reálné i nominální mzdové sazby, hlavně jedním velkým skokem mezi červencem a zářím 1933. NRA byl úspěšný v rozložení práce, neboť omezil pracovní dobu typického dělníka. Neinicioval ani novou éru stability prostřednictvím centralizovaného plánování. Nejednota a zmatek téměř ve všech odvětvích, které řídily kodexy NRA, se v roce 1934 a 1935 zhoršovaly.

Cíle těchto programů prvního New Dealu nebyly vzájemně slučitelné.

³⁷ SMILEY, Gene, *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi*, s. 78.

³⁸ RAUCH, Basil, *The History of the New Deal 1933-1938*, New York 1944, s. 72.

³⁹ SMILEY, s. 94.

Výrobci, distributoři i maloprodejci chtěli vyšší ceny vzhledem k nákladům, aby jim vzrostly zisky. Dělníci chtěli rostoucí reálné mzdy. Růst cen průmyslových výrobků, způsobený kartelizací průmyslu v rámci NRA, zvýšil náklady zemědělcům a snížil jejich reálné příjmy. „*Tímto účinkem se NRA křížila s cílem zákona o regulaci zemědělství, jehož záměrem bylo reálné příjmy zemědělců zvýšit.*“⁴⁰

Nejdříve se zdálo, že se toto očekávání Američanů naplní. Od března do července 1933 průmyslová výroba rychle rostla a nezaměstnanost se snižovala. Tyto optimistické známky ale dlouho nepřetrvaly. Indexy ukazovaly, že průmyslová výroba začala klesat a klesala až do konce roku 1933. Začátkem dalšího roku začaly problémy stále více prosakovat na povrch a přehnaná očekávání, která občané vkládali do NRA, splaskla.

4.3 Ozdravení zemědělství

Druhým stěžejním bodem pro Nový úděl byla podpora zemědělství. V květnu 1933 byla zahájena vznikem zákona o zemědělské úpravě. Předpokládala pomoc kombinací - na začátku dobrovolných, později už i předepsaných - osevních limitů a subvencí určitých produktů jako například pšenice, bavlny a tabáku. Šlo o snahu dorovnat výrobní ceny v zemědělství na úroveň cen v průmyslu. Jelikož tato opatření vystupovala v platnost až od roku 1934, musela být v létě 1933 provedena nepopulární opatření jako zaorání bavlny a porážky milionu setat. Tento systém regulace produkce a cen byl kryt poskytováním půjček s výhodným úrokem farmářům, aby se odvrátilo nebezpečí hromadných nucených dražeb.

Téměř měsíc před uzákoněním průmyslové obnovy přijal Kongres Zákon o ozdravení zemědělství⁴¹ (Agricultural Adjustment Act, AAA), jímž měla být odstraněna krize v této oblasti národního hospodářství. Základní myšlenkou, z

⁴⁰ SMILEY, s. 98.

⁴¹ *Agricultural Adjustment Act*, přijatý 12. května 1933, dostupné na stránce: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/7/chapter-35/cit.2016-11-4/>.

níž zákon vycházel, byla regulace zemědělství drastickým omezováním živočišné a zemědělské produkce a rozsahu zemědělské půdy. Účelem restrikce bylo krýt poptávku po zemědělských produktech za vládní ceny, které měly být stanoveny tak, aby se vyrovnal značný nepoměr mezi cenami průmyslových a zemědělských výrobků. „Rooseveltovy agrární protikrizové akce byly velmi drastické a výrazně se v nich odrážel soukromopodnikatelský ráz. Jejich hlavním cílem bylo zajistit farmářům ziskové hospodaření.“⁴² Federální správa pro nouzovou pomoc (Federal Emergency Relief Act, FERA) podporovala státní a obecní projekty tím, že platila čtvrtinu jejich nákladů. Pod vedením H. L. Hopkinse přesídlovala farmáře z neúrodných pozemků, rozvíjela programy zaměstnávání migrujících dělníků a vydala dvě miliardy dolarů na projekty, v nichž našlo práci přes 2,5 milionů lidí.

V prvních horečných měsících svého prezidentství jednal Roosevelt pod vlivem událostí. Zákony vydané z jeho iniciativy měly viditelný obranný cíl - upevnit americký kapitalismus a odvrátit sociální následky krize. Šlo o výjimečné zákonodárství jako důsledek výjimečných okolností. Jedinou výjimkou bylo zřízení Správy údolí Tennessee (Tennessee Valley Authority, TVA), která ztělesňovala Rooseveltovy sny o budování lepší Ameriky. „TVA ho naplňovala zvláštní hrdostí až do smrti. V následujících letech TVA přeměnila tvář donedávna ještě zapomenutých a zapadlých končin.“⁴³ K pěti přehradám na Tennessee jich přibýlo dalších dvacet a řeka se stala splavnou. Bylo dosaženo značného zlepšení v zemědělství, byla zastavena eroze a vyrostly mladé lesy. Ukazatelem úspěchu byl výrazný vzestup příjmů obyvatelstva údolí Tennessee. „Důležitým cílem TVA byl projekt na výstavbu hydroelektráren. Ty byly spravovány ve státním vlastnictví a TVA se tak stala prvním státním podnikem vyrábějícím a prodávajícím elektrickou energii.“⁴⁴

⁴² BLAHOŽ, *Opuštěná cesta*, s. 87.

⁴³ JAKOVLEV, *Franklin Delano Roosevelt, Člověk a politik*, s. 180.

⁴⁴ EDWARD, S., Mason, *Power Aspects of the Tennessee Valley Authority's Program*,. The Quarterly Journal of Economics, Vol. 50, No. 3, 1936, s. 377 – 378.

4.4 Programy veřejných prací

Nejčernějším odkazem hospodářské krize byl obrovský počet osob, které se ocitly bez práce. „*Jedním z největších problémů, který stál před Franklinem Rooseveltem bylo zapojit do práce téměř 14 milionů nezaměstnaných a získat pro ně obživu. Rooseveltovi a jeho spolupracovníkům bylo zřejmé, že jediným reálným protikrizovým prostředkem může být velkorysý, státem financovaný program veřejných prací.*“⁴⁵ Krátce potom došlo k přijetí zákona, podle něhož prezident ustavil civilní udržovací sbory⁴⁶ (Civilian Conservation Corps, CCC). Kongres vyčlenil půl miliardy dolarů na přímou pomoc jednotlivým státům, z níž bylo okamžitě zaměstnáno čtvrt milionu mladých mužů mezi 18 až 25 lety.

Režim v táborech byl velmi přísný, polovojenský. „*Od léta 1933 se začaly stavět tábory, ve kterých bydleli členové CCC. Ti dostávali měsíční plat 30 dolarů, z nichž ale mladí muži museli posílat 25 dolarů svým rodinám.*“⁴⁷ Na jaře roku 1935 pak dosáhl stav jejich pracovníků téměř půl milionu. Pracovní činnost v táborech byla velmi různorodá; kácelo se dříví v lesích, budovaly se silnice, cesty, mosty, tratě aj. CCC byly po celou dobu svého trvání vystaveny silné kritice z obou stran politického spektra. „*I když pracovní tábory získaly za krátko velkou popularitu, znamenaly pracovní příležitost jen pro nepatrný zlomek celkového množství nezaměstnaných, a bylo proto nutné přikročit k dalším rozsáhlejšími akcím.*“⁴⁸

⁴⁵ BLAHOŽ, *Opuštěná cesta*, s. 89.

⁴⁶ CCC byly zrušeny v roce 1940 a rozpuštěny v roce 1942

⁴⁷ READING, Don, C., *New Deal Activity and the States, 1933 to 1939*, The Journal of Economic History, Vol. 33, No. 4, 1973, s. 793.

⁴⁸ BLAHOŽ, s. 89.

V polovině květnu přijal Kongres zákon o pomoci v krizi , dotovaný miliardami dolarů. V rámci FERA poskytla federální vláda také značně vysoké finanční přiděly na podporu školství, výstavbu kulturních zařízení a na pomoc umělcům a vědcům, strádajícím v krizové situaci. Byly zakládány nové instituce, zabývající se nejrůznějšími druhy vědeckého výzkumu, místní úřady organizovaly a rozvíjely národopisnou činnost, z nezaměstnaných hudebníků se vytvářely státní orchestry.

„Pro první New Deal je asi neklíčovějším datem 16. červen 1933. V ten den byly přijaty zákony, které sám Roosevelt definoval jako pilíře, bez nichž by jeho hospodářsko-politický program nemohl existovat.“⁴⁹ Byla zřízena instituce Správy veřejných věcí (Public Works Administration, PWA) a jejím primárním cílem bylo poskytovat prostředky na financování veřejně prospěšných staveb, zejména přehrad, dálnic, škol aj. Administrátorem PWA byl jmenován ministr vnitra Harold Ickes. Po vyložení velkých nákladů a malé efektivitě byla později zřízena Správa pro veřejně prospěšné práce (Civil Works Administration, CWA). Ta dostala od PWA přímou federální dotaci 400 milionu dolarů a politické zadání bylo jednoznačné: okamžitě vytvořit pracovní místa co největšímu počtu těch, kteří by s velkou pravděpodobností nadcházející zimu práci nesehnali. „Jednalo se o suverénně největší akci svého druhu v dosavadní historii Spojených států a v lednu skutečně CWA zaměstnala na desítkách projektů přes čtyři miliony lidí. CWA si však vysloužila obrovskou kritiku za plýtvání finančními i jinými zdroji - během necelého půl roku vynaložila přes 950 milionu dolarů.“⁵⁰

⁴⁹ TAJOVSKÝ, Ladislav, *Hospodářská politika mezi světovými válkami 1918-1938*, České Budějovice 2014, s. 130.

⁵⁰ TAJOVSKÝ, *Hospodářská politika*, s. 130.

4.5 Hospodářská situace ve třicátých letech

První Nový úděl začal v březnu 1933 a trval do jara 1935. Krátkodobě se zaměřil na poskytnutí pomoci a obstarání dočasné práce nezaměstnaným. Dlouhodobě hodlal obnovit prosperitu vytvořením federálních institucí, které by nastolily správnou rovnováhu mezi nabídkou, poptávkou, cenami a investicemi. Tím se pokusil nahradit ničím neomezený trh spoluprací představitelů odborů, podnikatelů a vlády. *„Nově založené instituce uplatňovaly výrobní a regulační kvóty pro celá průmyslová odvětví, vytvořily podnikatelské normy, regulovaly konkurenci ve všech sektorech ekonomiky a stanovily strop produkci, aby se nabídka vyrovnala poptávce.“*⁵¹

V rozhlasových projevech, v takzvaných rozhovorech u krbu své pracovny, kterými Roosevelt pravidelně doprovázel nová opatření Nového údělu, prezentoval občanům svůj experimentální a občas hektický styl vládnutí jako výraz pragmatického ducha americké politiky. *„Novoty, které Roosevelt zaváděl, vycházely spíše ze silného politického kalkulu a z instinktivní sympatie pro zapomenutého člověka než z ideologických motivů.“*⁵²

Roosevelt vnukl americké veřejnosti pocit bezpečí v jistém slova smyslu. *„Díky Rooseveltovu rozhodnému vystupování začali lidé věřit, že se dějí pozitivní věci. Bankovní prázdniny a znovuotevření bank stabilizovaly bankovní systém. Spolu s devalvací dolaru to signalizovalo, že deflační politika skončila. Federální rezervní systém už nemusel přijímat deflační opatření, aby bránil dolar.“*⁵³ Hospodářská činnost na tato opatření rychle zareagovala. Od března do července 1933 se výroba zboží krátkodobé spotřeby zvýšila o 35% s výroba zboží dlouhodobé spotřeby se zvýšila o 83%. Odhadovaná měsíční míra

⁵¹ STELLNER, František, kol., *Hospodářské dějiny, 16. - 20. století*, s. 73.

⁵² HEIDEKING, Jorgen, *Dějiny USA*, Praha 2012, s. 252.

⁵³ SMILEY, *Nový pohled*, s. 74.

nezaměstnanosti se snížila z 28,3% v březnu na 23,3% v červenci. Kdyby toto tempo ozdravování pokračovalo, byla by míra nezaměstnanosti do října 1934 pod 5%. V únoru 1934 překonala výroba zboží dlouhodobé spotřeby svůj rekord z července 1929. Toto rychlé zotavování bohužel dlouho nevydrželo. Od července do listopadu 1933 se míra nezaměstnanosti téměř nezměnila. V září roku 1934 byla stejně vysoká jako v červenci předchozího roku. Výroba zboží dlouhodobé spotřeby v září poklesla a v listopadu byla o 32% pod svou hladinou z července 1933. Ve výsledku se v září 1933 slibné zotavování hospodářství zastavilo. Opět se rozběhlo až koncem léta 1935.

5. Druhý New Deal

5.1 Odvrácení se doleva

Rooseveltův tlak na členy Kongresu ke schválení zákonů způsoboval, že se stále více jeho podporovatelů stávalo jeho odpůrci, což postupně přispívalo k nejednotnosti v Demokratické straně. Rovněž prezidentův politický posun „více doleva“ společně s otevřenou kritikou velkých kapitalistických společností jen vyostřil vztah mezi prezidentem a nejvlivnějšími vrstvami společnosti. *„Jestliže se vláda doposud snažila o harmonizaci zájmů podnikatelů, bankéřů, farmářů a dělnictva, zákony druhého Nového údělu se od roku 1935 na politicko-ideologické škále posunuly dále nalevo.“*⁵⁴ Záměrně upřednostňovaly odbory a široké vrstvy obyvatelstva. zatímco podniky byly opět podrobeny silnější konkurenci a jejich příjmy byly více zdaněny. Prvním pilířem druhého New Dealu, jenž měl reformní snahy zastřešovat, bylo obnovení platnosti antimonopolního zákonodárství. Roosevelt de facto rezignoval na kooperativní model z let 1933 a 1934 a vracel se do jisté míry k tradičním progresivním receptům éry před Hooverem. Nepřímo tím přiznával nefunkčnost principů, z

⁵⁴ HEIDEKING, *Dějiny USA*, s. 257.

nichž vycházel NIRA a od roku 1935 deklaroval nezbytnost federální podpory udržování konkurenčního prostředí., *Začalo dalších sto dnů (přesněji 177 dnů) Franklina Roosevelta, v nichž byl Kongres zavalen proudem návrhů zákonů. Rozdíl mezi prvním a druhým obdobím sto dnů spočíval v tom, že zatímco v roce 1933 byl Roosevelt iniciátorem a architektem, o dva roky později už pracoval s konkrétním materiálem a byl sám stavitelem.*⁵⁵

V červenci a srpnu byly přijaty dva reformní zákony, které symbolizují nový směr, jímž se vydala hospodářská politika FDR zhruba v polovině jeho prvního funkčního období. Prvním byl Národní zákon o pracovněprávních vztazích (NLRA) a druhým Zákon o sociálním zabezpečení (SSA). *„Obě tyto normy mohou být z pohledu dalšího vývoje hospodářského systému považovány za nejvýznamnější dědictví celého New Dealu, přestože jejich dopady byly velmi kontroverzní.*⁵⁶

5.2 Střet s Nejvyšším soudem

Na počátku roku 1935 pokračoval vzestup národního hospodářství USA a některá hospodářství průmyslu a obchodu se již začala vracet do předkrizových kolejí. Tím silněji se ovšem vzmáhal odpor proti regulačním opatřením Rooseveltovy vlády ze stryn monopolů a všech reakčních sil, které nyní našly významného a mocného spojence v Nejvyšším soudu Spojených států. Již od konce roku 1934 byly federální soudy a zejména pak Nejvyšší soud USA, zavalovány žádostmi a návrhy, aby byla základní opatření Nového úředu prohlášena za neústavní. *„Hlavní útok Nejvyššího soudu proti Rooseveltovu programu přichází na jaře 1935 a pokračuje v lednu 1936, kdy jeho rozhodnutími o neústavnosti padají mimo jiné i samy základy Nového úředu - zákon o průmyslové obnově (NIRA) a zákon o ozdravení zemědělství (AAA).*⁵⁷

Roosevelta však úder Nejvyššího soudu USA nezastavil. Přijímá hozenou rukavici. Od června 1935 začíná tzv. druhých sto dnů Rooseveltovy vlády, kdy se

⁵⁵ JAKOVLEV, *Franklin Delano Roosevelt*, s. 229.

⁵⁶ TAJOVSKÝ, *Hospodářská politika*, s. 165.

⁵⁷ BLAHOŽ, *Opuštěná cesta*, s. 104.

prezident usilovně snaží obnovit a posílit otřesené pozice Nového údělu. V krátkých intervalech přijímá Kongres nová opatření v oblasti průmyslu, zemědělství a pracovních vztahů, které mají alespoň částečně nahradit zákony prohlášené Nejvyšším soudem USA za neústavní. Koncem léta 1935 se americká ekonomika konečně začala zotavovat z Velké hospodářské krize. *„Zdálo se, že s ubíhajícími měsíci se tempo hospodářského oživení zrychlovalo. Stále více Američanů začínalo doufat, že se jejich země vrací do normálnějšího stavu. I když Nejvyšší soud zasadil krutou ránu.“*⁵⁸

Nový federální zákon o pracovních vztazích, přijatý v červenci 1935, tzv. Wagnerův zákon, byl prozatím nejpokrokovějším pracovním zákonem, jaký byl kdy v USA přijat. Především zajišťoval dělníkům právo na stávkou, právo odborově se organizovat, volit z vlastních řad odborové orgány a uzavírat se zaměstnavateli kolektivní smlouvy, kterým přiznal právní závaznost. Podnikatelům výslovně zakazoval zasahovat jakýmkoli způsobem proti právům dělníků a prohlásil za nezákonná vytvoření tzv. podnikových odborů, které byly ovládané zaměstnavateli a do nichž byli dělníci vstupovat často pod pohrůžkou propuštění z práce.

5.3 Roosevelt podruhé prezidentem

I přes rozepře s Nejvyšším soudem USA, vstupoval Roosevelt do prezidentských voleb roku 1936 jako kandidát na úspěch. Miliony lidí, kterým program Nového údělu zlepšil životní situaci, byli připraveni vstoupit s Rooseveltem do dalšího funkčního období: *„Přišel rok 1936 a s ním další volby. Byl to zároveň třetí rok politiky Nového údělu. Aktivita byla úctyhodná, jenomže negativní stránkou věci bylo stále přes 9 milionů nezaměstnaných.“*⁵⁹ Strategie Demokratické strany byla velmi podobná té z předchozích prezidentských voleb. V centru pozornosti byly Rooseveltovy osobní vlastnosti, jeho charisma a aktivismus, který vnesl do federální politiky. Volby skončily očekávaným a drtivým vítězstvím FDR a

⁵⁸ SMILEY, *Nový pohled*, s. 101.

⁵⁹ JAKOVLEV, *Franklin Delano Roosevelt*, s. 242

Demokratické strany. Demokraté navíc posílili svojí dominanci v obou komorách Kongresu. Možná jedinou Rooseveltovou ztrátou ve volebním roce byl postupný rozchod s tvůrcem New Dealu R. Morlym. Ten se stále častěji přikláněl k pravicovým kritikům Rooseveltovy politiky a časem si získal pozici pravicového sloupkaře a uznávaného autora projevů předních Republikánů.

Demokratické strany po volbách z roku 1936 disponovala velkou silou. *„Roosevelt si těžko mohl představit silnější mandát pro pokračování v reformách. Výsledky lidového hlasování z něj učinily jednoho z nejoblíbenějších prezidentů historie, Demokratická strana ovládala obě komory Parlamentu.“*⁶⁰ Když ve své inaugurační řeči ohlásil prohloubení reformních opatření druhého New Dealu, znělo to přirozeně a očekávaně. *„Dne 20. ledna 1937 se Roosevelt ujal prezidentského úřadu podruhé. V inauguračním projevu se soustředil především na vnitřní hospodářské a sociální problémy země. I když zdůraznil úspěchy, kterých jeho vláda dosáhla při provádění Nového úřadu, přece před americkým lidem neváhal otevřeně odhalit trvající tíživou situaci širších vrstev obyvatelstva.“*⁶¹ Přesto během pouhého roku doznalo společenské klima důležitých změn, Rooseveltova vnitrostranická pozice byla dramaticky oslabena a Nejvyšší soud opakovaně rušil či oklešťoval zákony, které sám prezident prohlásil za své pilíře reformní politiky.

V projevu o stavu Unie v lednu 1937 prezident naznačil, že vznikne NRA. Krátce na to zveřejnil svůj plán rozšířit Nejvyšší soud. Navrhoval, aby byl jmenován další soudce ke každému soudci, který dovršil 70 let a vykonává funkci alespoň deset let, ale nechce ještě odejít do důchodu. Za návrhem byl jasný Rooseveltův úmysl přivést na Nejvyšší soud osoby, které sympatizovaly s jeho legislativou. *„Tento plán byl logicky široce odsuzován a rozdělil demokratickou stranu. Prezident během tohoto sporu ztratil část podpory a navíc přišel o svou auru neporazitelnosti.“*⁶²

Rooseveltovi šlo především o to, posílit prezidentský úřad a vyrovnat se s

⁶⁰ TAJOVSKÝ, *Hospodářská politika*, s. 177.

⁶¹ BLAHOŽ, *Opuštěná cesta*, s. 118.

⁶² SMILEY, *Nový pohled*, s. 111.

nejmocnějším nepřítelem, který mařil jeho reformní program a stál v čele dalším plánům vlády. Prezident se v poselství rovněž velmi ostře postavil proti úzkým zájmům monopolu, především proti jejich spekulacím s národním bohatstvím země a proti nenávistnému boji s reformními opatřeními New Dealu.

5.4 Příznaky další krize

Po ekonomicky stabilních letech 1935 a 1936 nastal od léta roku 1937 hospodářský propad. „Z hlediska stavu národního hospodářství nebyl rok 1937 pro Rooseveltovu vládu jinak slavný. Úroveň výroby stále pokulhávala dost pod úrovní z let nejvyššího oživení a od poloviny roku začala opět stagnovat, a později dokonce prudce klesat a v zemi se objevily příznaky nové krize.“⁶³ Příčin bylo několik. Mezi hlavními to byl bojkot téměř všech vymožeností, které zákonodárství New Dealu přineslo dělníkům. V polovině listopadu přednesl Roosevelt poselství k mimořádnému zasedání Kongresu, v němž navrhl uvést zákonnou cestou v život nová rozsáhlá opatření New Dealu. Navrhované úpravy se týkaly především pracovních vztahů, zemědělství, veřejných prací, koncentrace ekonomické moci a zlepšení metod plánování, využívání přírodního bohatství a přírodních zdrojů.

Počínající krize se v letech 1937 a 1938 odrazila v prudkém vzrůstu nezaměstnanosti. Jen za jediný rok vzrostl počet nezaměstnaných o tři miliony a v roce 1938 převýšil deset milionů. V dubnu 1938 Roosevelt požádal o odhlasování mnohamilionových dotací na rozšíření projektů veřejných prací. O dva měsíce později, těsně po volbách, vstoupil v platnost nový zákon o veřejných pracích, který poskytl vládě pro tyto účely téměř čtyři miliardy dolarů. „Jak v roce 1932, tak v roce 1938 byla volbami vyjádřena většinová poptávka tím,co určilo směr Rooseveltova hospodářsko-politického uvažování.“⁶⁴ V následujícím roce pak prezident své požadavky na financování veřejných prací ještě zvýšil.

⁶³ BLAHOŽ, s. 124.

⁶⁴ HAMBY, Alonzo, L., *The New Deal: Analysis and Interpretation*, New York 1969, s. 178.

Těžiště celé činnosti mělo v rekonstrukci veřejných objektů, silnic, letišť, přístavů a v nové výstavbě federálních veřejných budov, v elektrifikaci, na níž se jednotlivým státům poskytovala vládní půjčka, a ve stavbě obytných domů, prováděné rovněž prostřednictvím států.

Jak krize nabývala na síle, průmyslová výroba střemhlav klesala. Od září 1937 do června 1938 se výroba zboží dlouhodobé spotřeby snížila o více než 66 procent a výroba krátkodobé spotřeby o téměř 15 procent. Za celou dobu krize od května 1937 do května 1938 poklesla výroba zboží dlouhodobé spotřeby o 67 procent. *„Krise zastínila celý Rooseveltův program. Uvrhla hospodářství Ameriky zpátky tam, kde se nacházelo v roce 1934, a otřásla důvěrou všech lidí v americké hospodářství a New Deal.“*⁶⁵

5.5 Konec druhého New Dealu

Poslední důležité zákony Nového údelu prošly Kongresem v roce 1938: nový zákon o zemědělské úpravě nahradil ten první, zrušený Nejvyšším soudem roku 1936, a zákon o spravedlivých pracovních standardech konečně zakázal práci dětí, zavedl celostátní minimální mzdu a délku pracovní doby. *„Krise sice ještě nebyla ani zdaleka překonána, ale pozornost veřejnosti byla nyní stále více upnutá k dění na mezinárodní scéně.“*⁶⁶ Druhý Nový údel byl dovršen prostřednictvím zákona o bankovníctví, jenž reorganizoval Federální rezervní systém a zodpovědnost za finanční politiku definitivně přenesl z regionální na národní úroveň, stejně tak jako prostřednictvím vyššího danění zisků z podnikání a zdanění příjmů osob s vyššími výdělky.

O charakteru druhého New Dealu jsou vedeny spory. Na jedné straně se v této době Rooseveltovo hnutí téměř zcela rozchází s velkým kapitálem, distancuje se od fašizujících skupin a dává se na cestu hlubších hospodářských a sociálních reforem, na druhé straně jsou však postup a formy, v nichž tato opatření prosazuje, v převážně většině daleko opatrnější a konzervativnější než

⁶⁵ SMILEY, s. 113.

⁶⁶ HEIDEKING, *Dějiny USA*, s. 259.

dříve. Výstižně charakterizuje situaci známý americký historik Arthur Schlesinger mladší: „*První New Deal říkal byznysu, co musí dělat, zatímco druhý New Deal říkal byznysu, co nesmí dělat.*“⁶⁷

Nicméně bráno z historické perspektivy a na pozadí událostí ze zbytku světa té doby vyznívá celkové hodnocení Nového údělu pozitivně. Rooseveltova administrativa nezamýšlela elementární revoluční převrat americké společnosti a tím byla evidentně za jedno s většinou Američanů. Z dobových sociologických průzkumů je znatelné, že liberální systém souřadnic individualismu, vlastní iniciativy, konkurence a mobility zůstal v širokém měřítku zachován. Většina občanů si zjevně zachovala svou víru v americký sen a nevzdávala se naděje, že je možné skloubit hospodářskou výkonnost a pokrok s vysokou mírou individuální svobody, demokratického spolurozhodování a federální samosprávou. „*Rozhodující však bylo, že Nový úděl vzal Američanům pocit, že jsou vydáni bez pomoci svému neblahému osudu, že jim nabízel přesvědčivou demokratickou alternativu ke všem autoritářským a totalitárním pokušením.*“⁶⁸

⁶⁷ BLAHOŽ, s. 106.

⁶⁸ HEIDEKING, s. 260.

6. Hodnocení programu New Deal

6.1 Konec a výsledky New Dealu

V průběhu roku 1938 se krize ještě více prohloubila, nezaměstnanost vystoupala, obchod zamrzal, průmysl stagnoval a ani počátek roku 1939 nepřinesl naději, že by se Spojeným státům podařilo nějak dostat z tíživé situace. Ve srovnání s akční iniciativou vlády v roce 1933 se dostavila příznačná stagnace, ztráta iniciativy, únava a nechut'. „*New Deal, který vyvolal velké přehodnocování všeho, co bylo dříve vynášeno a pokládáno za neměnné a posvátné, mnoho starých hodnot odboural a stavěl místo nich nové, byl teď viděn jako bublina, která splaskla. Plány, ideály, nové teorie, které nakrátko nadchly velkou část Ameriky, ustupovaly i se svými tvůrci do pozadí.*“⁶⁹ Roosevelt sám byl krizí neobyčejně rozčarován. Po pěti letech New Dealu se znovu hlásila krize a prezident si nedovedl vysvětlit její příčiny. Krizová situace však otrásla i sebedůvěrou všech ostatních vůdčích činitelů New Dealu a zvláště těch, kteří byli teoretickými tvůrci principů, z nichž vycházel.

Poslední fáze Rooseveltova reformního programu skončila v podstatě již úplně v první polovině roku 1939. Do popředí prezidentova zájmu začaly stále neodbytněji pronikat nové problémy, které souvisely s kritickým vývojem světové politiky. Vývoj americké ekonomiky na konci třicátých let ukázal problematičnost a v mnoha oblastech i neúspěšnost keynesovských státních zásahů. „*New Deal, tolik proklínaný odpůrci a tak oslavovaný vášnivými stoupenci, zanechal za sebou velký otazník. Téměř každé jeho opatření, které momentálně v určitém směru působilo v americké společnosti pozitivně, mělo závažné záporné rysy pro další vývoj v USA.*“⁷⁰

⁶⁹ BLAHOŽ, s. 129.

⁷⁰ Tamtéž, s. 133.

6.2 Historický odkaz krize

Velká hospodářská krize, a pomalé zotavování po celá třicátá léta byly pro každého frustrující zkušeností. V té době se zdálo, že nikdo nedokáže tyto události uspokojivě vysvětlit. Urychlila procesy, které rozpoutaly druhou světovou válku, jejímž výsledkem bylo rozšíření komunismu do mnoha států. *„Velká hospodářská krize se stala mezníkem v dějinách dvacátého století. V tržně orientovaných ekonomikách vyvolala rostoucí intelektuální okouzlení socialistickými myšlenkami, jejichž příklad poskytoval Sovětský svaz.“*⁷¹

Americká Velká krize trvala řadu let, ale přinesla výsledky: stabilní bankovní sektor a solidní regulaci kapitálových trhů. Společně s existencí právního státu přispěly tyto faktory k tomu, že se ve Spojených státech podobná krize již neopakovala. *„Když v roce 1987 došlo k ještě mnohem horšímu poklesu kursů akcií než koncem října 1929, nemělo to žádné dopady na reálnou ekonomiku. Americký hospodářský systém byl dostatečně robustní, aby pokles akcií přežil ve zdraví.“*⁷²

New Deal byl souhrnem nejrozmanitějších zásahů kapitalistického státu do národního hospodářství. Není možno proto jednoznačně říci, že by New Deal byl založen na určitých vzájemně si blízkých národohospodářských teoriích, ale lze mluvit pouze o tom, které teorie a koncepce v něm převládaly. *„New Deal byl počátkem nové neobyčejně složité cesty přechodu nejen amerického, ale i světového kapitalismu. Při celkovém syntetickém pohledu na New Deal je nutno mít vždy na zřeteli, že Rooseveltův program zaměřoval především k obnově a zachování amerického kapitalismu.“*⁷³ Výstižně se to odráží ve třech velkých R (Relief, Recovery, Reform - pomoc, obnova, reforma), které se staly symbolem New Dealu. Tyto prvky se ovšem vzájemně prolínaly téměř v každém protikrizovém opatření, takže je velmi obtížné určit, kde šlo pouze o opatření

⁷¹ SMILEY, s. 128.

⁷² HOLMAN, Robert, *Výročí propuknutí Velké hospodářské krize*. In: HOLMAN, Robert, *Velká deprese: sborník textů*, s. 24.

⁷³ BLAHOŽ, s. 133.

pomocné, respektive obnovovací a kde již šlo přímo o reformu.

Pohlédneme-li na Rooseveltův osobní politický profil v období New Dealu za celou dobu jeho vlády, vidíme, že zůstal typickým příslušníkem své třídy, obhájcem i zastáncem buržoazní společnosti v USA. Historický přístup k celému komplexu Rooseveltových opatření ovšem ukazuje, že po vybědnutí Spojených států z krize a pro jejich další vývoj neměl zdaleka takový význam konkrétní obsah protikrizových opatření a reform, ale měly jej především metody a principy, z nichž tato opatření vycházela.

6.3 Dědictví Nového údělu

New Deal byl především programem znovuoživení hospodářství, které se v době, kdy byl tento záměr formulován, nacházelo v nejtěžším útlumu moderního kapitalismu. New Deal byl tím, který asi na praktické rovině nejlépe spojoval logiku vývoje hospodářsko-politického uvažování posledního čtvrtstoletí a nutnost prezentace radikálních reform. „*Společensko-psychologický rozměr byl jedním z významných faktorů celého programu a v období jeho nejvyšší účinnosti téměř dominoval.*“⁷⁴

Nejzřetelnějším indikátorem selhání New Dealu z hlediska nastartování dlouhodobého růstu byl neúspěch na poli boje s nezaměstnaností. Ta byla až do počátku roku 1943 na vyšší úrovni než v roce 1929 a ještě v době, kdy v Evropě vypukla druhá světová válka, bylo bez práce přes 10 milionu Američanů. Podstata New Dealu tak nebyla ekonomická. Roosevelt považoval Velkou depresi a její důsledky současně za politické selhání s potenciálně fatálními politickými následky.

Federální podpora v nezaměstnanosti, penzijní pojištění, garantované právo na kolektivní vyjednávání a rozsáhlá síť regulačních orgánů se staly nejtrvalejším dědictvím série improvizovaných vládních opatření známých jako New Deal. Pro někoho nikdy nebude možné definitivně zodpovědět otázku, zda

⁷⁴ TAJOVSKÝ, *Hospodářská politika*, s. 192.

byl New Deal úspěšný v naplnění deklarovaného prioritního cíle vymanit americkou ekonomiku z nejhlubší krize její krátké historie. Na základě dostupných dat je velmi pravděpodobné, že nebyť efektu rozsáhlých zbrojních programů spojených prezidentem - musely přistoupit k razantní změně reformní strategie uplatňované v posledních letech. *„S ohledem na historickou realitu konce třicátých let v mnoha dalších zemích je však nejspolehlivějším vodítkem pro posuzování New Dealu paradoxně fakt, který přispěl k jeho pádu: v roce 1932 byl Rooseveltův program nejméně radikálním z těch, které měly reálnou šanci na politickou podporu v rámci demokratických mechanismů. O šest let později však byl většinou společnosti odmítnut jako příliš radikální.“*⁷⁵ Ať už byly důvody jakékoliv, na konci New Dealu stála obnovená prestiž demokratického kapitalismu jako nejpřijatelnějšího modelu hospodářské organizace. Politická a hospodářská realita New Deal vstřebala a ten se stal součástí americké tradice.

⁷⁵ Tamtéž, s. 195.

Závěr

Franklin Delano Roosevelt se ujal prezidentského úřadu v době, kdy stály Spojené státy na vrcholu největší krize po hospodářském krachu z roku 1929. Byl nucen postavit vládu do role dohlížeče nad americkým hospodářstvím po období, kdy republikánská strana zastávala přestárlou politiku laissez-faire, tedy politiku s minimálními zásahy vlády do státního kapitálu. Svými opatřeními a tvorbou zákonů se snažil uvést americkou společnost do stavu jistoty, avšak musel tušit, že konkrétní zásahy do hospodářství nebudou snadnou záležitostí. Při prosazování legislativy prvního New Dealu jsem se zaměřil hlavně na zákony přijaté během prvních sto dní od inaugurace prezidenta Roosevelta. Tyto zákony měly výrazný vliv na všechny sektory ekonomiky a společnost v USA. V době, kdy většina složek hospodářství procházela výraznou recesí a prudce vzrostla i nezaměstnanost, použil svůj silný mandát demokratické strany k prosazení svých konkrétních zákonů.

Agricultural Adjustment Act sehrál zásadní roli při řešení situace v zemědělství. Podařilo se mu vyřešit problémy, kterým americké zemědělství čelilo dlouhodobě. Do amerického zemědělství zavedl a prakticky v něm zakotvil nové principy, jakými jsou kontrola zemědělské produkce a finanční podpora zemědělství ze strany státu. AAA však selhal v řešení největšího problému amerického zemědělství, a to extrémní chudoby velké části zaměstnanců v zemědělství. Ve výsledku vedl spíše ke zhoršení situace dělníků a farmářů hospodařících na pronajaté půdě.

Situaci v americkém průmyslu měl na starost National Industrial Recovery Act, který mezi byl schopen umožnit velkým korporacím vytvářet monopoly, a tak regulovat výrobu s obchodem. Vedle opatření zaměřených na oživení průmyslu přinesl tento zákon také první jasnou definici práv zaměstnanců. Tato pracovněprávní legislativa byla jedním ze zásadních přínosů prvního New Dealu. National Recovery Administration ale selhala ve pokusu naplnit všechny své základních cíle. Žádný větší úspěch neznamenal ani Public Works Administration. Jednou z možných příčin neúspěchu zákona byl patrně i chybný

úspěch o příčinách krize, které mnoho lidí spatřovalo v přílišné konkurenci v průmyslu.

Na počátku druhého Rooseveltova prezidentského období bylo jasné, že New Deal nepřinesl takové výsledky. Přes povedený projekt Tennessee Valley Authority, který dokázal využít přírodní zdroje řeky Tennessee, sváděl Roosevelt neustálé boje s vedoucími představiteli amerického průmyslu a obchodu o kontrolu nad jednotlivými složkami hospodářství. Způsobovaly tím oslabení Rooseveltových politických pozic a opatření Nového úřadu začala působit bezvýznamně. Na počátku roku 1938, po další krizi, dosáhla nezaměstnanost znovu deseti milionů obyvatel a úsilí o její zmírnění si vyžádalo ještě větší výdaje ze státního rozpočtu. Také proto se za trvání New Dealu zvedl státní dluh z necelých devatenácti miliard dolarů v roce 1932 na téměř třicet pět miliard dolarů v roce 1938.

Z mého pohledu nelze jednoznačně říct, že tato opatření pro průmysl a zemědělství měla pouze charakter pomocný, či reformní a neměla charakter obnovující. Charaktery jednotlivých opatření vzájemně splývaly a lze spíše tvrdit, že v určitém zákonu pomocný, reformní nebo obnovující prvek převažuje nad ostatními. Z pohledu ekonomických ukazatelů nemůžu považovat obě období New Dealu za jednoznačně hospodářsky úspěšné. Avšak, podle mého názoru, nemůžeme toto období hodnotit jen podle hospodářsko-ekonomických prvků. Je potřeba poukázat na fakt, v jaké době se Franklin Delano Roosevelt ujal prezidentského úřadu. Rozhodnost, kuráž a schopnost jednat byly vlastnosti, které dokázaly Spojené státy americké vyvést z hluboké krize. Myslím si, že mohu poukázat na Rooseveltovy politické schopnosti, jenž zahrnovaly z velké části pohybovat se v prostředí, kde jedné skupině obyvatel přišla jeho opatření příliš radikální, a naopak druhá, si stěžovala na jejich přílišnou umírněnost.

Hlavním odkazem, který New Deal zanechal, byly principy, na kterých spočíval. Nepochybným faktem však je, že Franklin Delano Roosevelt byl onou osobností, po které volaly hlasy americké společnosti. Dokázal se jim odvděčit svojí tvrdou a nevděčnou prací, tudíž mohu tvrdit, že ve výsledku změnil tvář

Spojených států. Roosevelt nebyl hluboký myslitel, byl to politik. Každé jednání posuzoval především z politického pohledu. Jeho program vymysleli poradci a on je nechal, aby ho rozpracovali až do detailu. Roosevelt svůj program prodal díky schopnosti okouzlit a přesvědčit lid. Uprostřed největší hospodářské krize v historii Roosevelt příliš nerozuměl tomu, jak svět hospodářství funguje, ani náležitě neznal ekonomické teorie. Cenil si zdravého rozumu a často se vysmíval expertům nebo teoretikům. Byl však obratným vyjednávačem a měl mimořádnou schopnost manipulace. Jen málokdo dokázal utvářet a využívat veřejné mínění tak dobře jako Roosevelt. Od samého počátku si vydobyl podporu a důvěru Američanů.

Seznam pramenů a literatury

Knihy

BLAHOŽ, Josef, *Opuštěná cesta*, Praha 1983.

CASSEL, Gustav, *Pád zlaté měny*, Praha 1936.

FERGUSON, Niall, *Vzestup peněz*, Praha 2011.

GALBRAITH, John, Kenneth, *The Great Crash 1929*, Londýn 1966.

HAMBY, Alonzo, L., *The New Deal: Analysis and Interpretation*, New York 1969.

HEIDEKING, Jurgen, *Američtí prezidenti: 41 portrétů od George Washingtona po Billa Clintona*, Praha 1999.

HEIDEKING, Jurgen, *Dějiny USA*, Praha 2012.

JAKOVLEV, Nikolaj, Nikolajevič, *Franklin Delano Roosevelt, Člověk a politik*, Praha 1985.

KINDLEBERGER, Charles, P., *The World Depression 1929-1939*, Los Angeles 1975.

KOHOUT, Pavel, *Finance po krizi*, Praha 2011.

KRUGMAN, Paul, *Návrat ekonomické krize*, Praha 2009.

RAUCH, Basil, *The History of the New Deal 1933-1938*, New York 1944.

ROSENMAN, Samuel I. (ed.), *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt*, New York 1938.

SCHUSTER, Václav, *Několik dojmů z hospodářského života Spojených států amerických*, Praha 1932.

SMILEY, Gene, *Nový pohled na velkou hospodářskou krizi*, Praha 2009.

STELLNER, František, a kol., *Hospodářské dějiny, 16. - 20. století*, Praha 2006.

TAJOVSKÝ, Ladislav, *Hospodářská politika mezi světovými válkami 1918-1938*, České Budějovice 2014.

TOMEŠ, Zdeněk, a kol., *Hospodářská politika 1900-2007*, Praha 2008.

WELLES, Sumner, *Roosevelt zachraňuje mír*, Praha 1947.

Články v časopise

EDWARD, S., Mason, *Power Aspects of the Tennessee Valley Authority's Program*. In: *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 50, No. 3, 1936

MANZA, Jeff, *Political Sociological Models of the U.S. New Deal*. In: *Annual Review of Sociology*, Vol. 26, 2000

READING, Don, C., *New Deal Activity and the States, 1933 to 1939*. In: *The Journal of Economic History*, Vol. 33, No. 4, 1973

Články ve sborníku

HOLMAN, Robert, *Výročí propuknutí Velké hospodářské krize*. In: HOLMAN, Robert, *Velká deprese: sborník textů*, Praha 2004.

Internet

Agricultural Adjustment Act, přijatý 12. května 1933, dostupné na stránce: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/7/chapter-35/cit.2016-11-4/>.

Resumé

Working on my Bachelor thesis: „Impacts of the Program New Deal on The United States of America", helped me a lot to improve my own knowledge of the main issues of that time. I have also read the life story of Franklin Delano Roosevelt, the president of the US, including his economic and political programs for the help to the US after the Great Depression.

The main aim was to create a profile of the politician F.D.Roosevelt and most notably an overview of the New Deal after the Great Depression. I hope that I managed to accomplish that intention and that I broadened the readers' knowledge. And even if not, I primarily broadened mine. I would like to recommend the personality of Franklin Delano Roosevelt and his New Deal to everyone who is interested in the interwar history.